Somali'de devecilik ve devecilik kültürünün coğrafyası: Hiiraan Bölgesi örneği

The Somalia camel-dealing and geography of camel culture: case study of Hiiraan Region

Zekeriye BAKAL ALİ¹ , Vedat ÇALIŞKAN²

¹Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Çanakkale, Türkiye

²Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Coğrafya Bölümü, Çanakkale, Türkiye

ORCID: Z.B.A. 0000-0002-6153-5709; V.Ç. 0000-0001-7129-4892

ÖZ

Somali nüfusunun yüzde %60'ından fazlası kırsal kesimde yaşamaktadır. Somali ekonomisi genel olarak hayvancılık kaynaklarına dayanmaktadır. Çiftlik hayvanları; ülke GSYH'nin %40'ından, ulusal ihracatın %50'inden fazlasını oluşturmaktadır. Somali bir mera ülkesidir. Bu meraların yaklaşık yüzde 90'ı deve, sığır, koyun ve keçilerin beslenmesi bakımından çok elverişli şartlara sahiptir.

Somali halkının beslenmesinde develerden elde edilen ürünler önemli bir yere sahiptir. Develerin etinden ve sütünden çok yaygın olarak yararlanıldığı gibi develerden çeşitli ürünler de elde edilmektedir. Bununla birlikte deveciliğe dayanan kültür, ekonomik ve toplumsal yaşam nedeniyle, develer ve devecilik Somali'de geleneksel halk kültürünün şekillenmesini derinden etkilemiştir. Öyle ki sosyal yaşam tarzında, inançta, mal-mülk edinmede, kan davasının son bulmasında, hukuk kararlarında ve daha pek çok alanda devecilik kültürü etkisini göstermektedir. Somali devecilik kültürünün, UNESCO'nun somut olmayan kültürel miraslar listesine kaydedilmesi için belirlenen kriterleri yüksek düzeyde karşıladığı saptanmaktadır. Yapılan literatür taramasında, günümüze kadar Somali'yle ilgili devecilik araştırmalarında coğrafyanın metodolojisi göz ardı edildiği görülmektedir. Araştırma, 2017-2018 yılında Hiiraan Bölgesindeki saha çalışmaları ve gözlemlerin yanı sıra deve çobanları ile yapılan mülakatlarla desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Somali, Hiiraan Bölgesi, Deve Yetiştiriciliği, Devecilik Kültürü.

ABSTRACT

The Somali pastoral economy is mainly based on range animal resources. Over 60 percent of the Somali human population subsist in pastoralism. Pastoralists contribute more than 40 percent of the GDP and 50 cent of National export. Somalia is a rangeland country. About 90 percent of it is best suited for foraging by camels, cattle, sheep and goats. The products obtained from camels are important in the nutrition of the Somali people. Camels' meat and milk are widely used as well as various products are obtained from camels. However, due to the culture, economic and social life based on camel farming, Giants and camel farming have profoundly influenced the shaping of traditional folk culture in Somalia. Such a social lifestyle, belief, property acquisition, the end of the feud, legal decisions and many more areas show the influence of the culture of camels. Somali camel culture has been found to meet the criteria set for its registration on UNESCO's list of Intangible Cultural Heritage at a high level. While searching literature, it has been observed that the methodology of geography has been ignored in the camel researches about Somalia. The research was supported by field studies and observations in the Hiiraan Region in 2017-2018, as well as interviews with camel herders.

Keywords: Somalia, Hiiraan Region, Camel Dealing, Culture of Camel Dealing.

Başvuru/Submitted: 31.03.2019 **Kabul/Accepted:** 08.05.2019

Sorumlu yazar/Corresponding author: Zekeriye BAKAL ALİ / zekeriyebakaal@gmail.com

Atıf/Citation: Bakal, Ali, Z., Caliskan, V.(2019). Somali'de Devecilik ve Devecilik kültürünün coğrafyası: Hiiraan Bölgesi örneği. B. Gonencgil, T. A. Ertek, I. Akova ve E. Elbasi (Ed.), 1st Istanbul International Geography Congress Proceedings Book (s. 1191-1210) içinde. İstanbul, Türkiye: Istanbul University Press.
<https://doi.org/10.26650/PB/PS12.2019.002.112>

1. GİRİŞ

Kuzeydoğu Afrika’da 11°30’ kuzey, 1° 30’ güney enlemleri ile 41°00’ doğu, 51°25’ doğu boylamları arasında yer alan Somali; kuzeybatıdan Cibuti, Kuzeyden Aden Körfezi, Doğudan Hint Okyanusu, Güneybatıdan Kenya ve Batıdan Etiyopya ile çevrili bir federal devlettir. 638.000 kilometrekare yüzölçümü ile Afrika Boynuzu olarak adlandırılan coğrafi bölgenin büyük bir bölümünü temsil etmektedir. Afrika Boynuzu’nda uzun bir sahil şeridine sahip olan Somali’nin, Aden Körfezi’ne 1.400 km, Hint Okyanusu’na 1.800 km kıyı şeridi vardır (**Şekil 1**). Ülke Ekvator üzerinde yer almaktadır. Ekvator çizgisi Kismaayo ilinin (Jamaame) ilçesine bağlı Sunguuni kasabasından geçmektedir. (Somali Milli Eğitim Bakanlığı [SMEM], 1971).

Şekil 1: Somali’nin Coğrafi Konumu

Somali genel olarak kurak ve yarı kurak bir iklime sahiptir. Yağış, iklim özellikleri içinde oldukça belirleyici bir unsurdur ve büyük bir mekânsal ve zamansal değişkenliğe sahiptir. Somali’nin iklimi, Tropikal Yakınsama Bölgesinin (ITCZ) kuzey ve güney hareketi tarafından belirlenir. Bu özellik Somali’nin çoğu bölgesinde iki yağış mevsimi ile sonuçlanır (Muchiri, 2007).

Kurak ve yarı kurak bir iklime sahip olan Somali’de yıllık ortalama sıcaklık 27 °C’dir. İç ve Aden Körfezi’nde sıcak ve kurak, ancak Hint Okyanusu kıyısındaki ve iç kısımlardaki nehir taşkınlarının yaşandığı bölgeler daha serindir. Yıllık ortalama yağış 282 mm’dir. Yıllık ortalama yağışlar kuzey kıyısında 50 mm, kuzey yaylalarında 500 mm, iç platoda 150 mm ve güneybatıda 350-500 mm’dir. Bu değişkenlik, kırsal ve tarımsal üretim sistemleri üzerinde belirleyici etkilere sahiptir. Yağışlı mevsim olan ve en fazla yağış düşen “Gu” (İlkbahar/Mart-Haziran), mart ayı ortasında başlayıp haziran ayına kadar süren ana yağış mevsimidir. Bu mevsimde yıllık yağışın %75’i gerçekleşir. “Deyr” (Sonbahar/Eylül-Kasım), eylül ortasından kasım ayına kadar süren ikinci yağmur mevsimidir. Bu mevsim de yıllık toplam yağışın %25’ini meydana getirir. “Hagaa” (Yaz/Temmuz-Eylül) ise temmuz ayında başlayıp eylül ortasına kadar süren serin, kuru ve oldukça bulutlu bir mevsimdir. Bu mevsimde güney sahilleri ve kuzeybatı bölgelerindeki bazı çevreler önemli miktarda yağış almaktadır. Kurak mevsim olan “Jilal” (Kış/Aralık-Mart), aralık ayından mart ayı ortasına kadar sıcak, güneşli ve kurak bir mevsim görülür. Yıllık potansiyel evapotranspirasyon, güney kıyısında 1500 mm ve kuzey kıyısında 2900 mm arasında değişir. Ülke düzenli olarak her 3-4 yılda bir orta şiddette, her 7-9 yılda güçlü bir kuraklığa maruz kalmaktadır (BM Gıda ve Tarım Örgütü [FAO], 2014). Bunun sebebi küresel olarak etkili olan El Nino’dur. Dolayısıyla ülkenin sık sık maruz kaldığı kıtlıklar, coğrafi konum ve iklim özelliklerinden kaynaklanmaktadır. 1990’lı yıllardan sonra var olan güçlü merkez hükümetinin ortadan kaldırılması ile oluşan kaos ortamından dolayı, doğal afetlerin yıkıcı etkilerine önlem almak olanaksızlaşmıştır. Böylece oluşan doğal afetler orta şiddette bile olsa, yıkıcı etkileri oldukça fazla olmaktadır.

Günümüzde Somali olarak adlandırılan ülke tarih boyunca farklı medeniyetlerce farklı şekillerde adlandırılmıştır. Mısır kralları; «Bunt» (güzel kokan bitkiler, fildişi ve develer ülkesi). «Tiraa» (Tanrılar ve kutsallar ülkesi). Antik Yunan ve Romalılar; Barbar, Araplar; SOO ve MAAL (Soo; gitmek Maal; süt sağlamak, Somali'ye gelen misafirleri ağırlarken Soo Maal dediklerinde 'git ve deveden süt sağ' deniliyordu) Avrupalı sömürge güçleri ise East Africa (Doğu Afrika ve Afrika Boynuzu) şekillerde isimlendirilmiştir (SMEM, 1972).

“İnsanların develeri evcilleştirmesi günümüzde 5 bin yıl öncesine uzanır. İlk olarak Orta Asya'nın iki hörgüçlü (Camelus bactrianus) develeri M.Ö. üçüncü binyılda evcilleştirilmiştir. Daha güneyde de Arabistan'ın tek hörgüçlü (Camelus dromedarius) develeri evcilleştirilmiştir. Bunlar dünyadaki doğal deve ırklarıdır. Diğer türler bu iki tabi ırkın birleşmesinden doğmuştur. Doğal deve ırklarından Asya devesi iki hörgüçlüdür. Afrika devesi ise Asya devesine göre daha küçük, tek hörgüçlü ve tüysüzdür”(Çalışkan, 2016).

Somali develeri Afrika türü tek hörgüçlü(Camelus dromedarius) develerdir. *“Anavatani kuzey Amerika olarak bilinen deve, buradan, Asya ve Amerika kıtalarının birleşik olduğu zamanlarda, Asya'ya geçmiş ve oradan da Afrika'ya yayılmıştır.”* (Çalışkan, 2012). Tarihsel olarak, şu anda Somali olan coğrafi alan, evcilleştirilmiş tek hörgüçlü (Camelus dromedarius) develerin evcilleştirilmesinde ve Afrika kıtasının diğer bölgelerine dağılmasında bir kaynak merkez olmuştur (Abokor, 1986).

FAO 2017 yılı verilerine göre, dünyada toplam 34.829.975 milyon baş deve bulunmaktadır. Afrika kıtası ise, 30.126.003 milyon deve ile toplam dünyadaki deve varlığının % 86.49 barındırmaktadır. Somali'nin hayvan varlığının yaklaşık yarısını develer meydana getirir. Günümüzde 7.222.181 deve varlığı bulunan Somali, öteden beri dünyada en fazla deve varlığına sahip ülkedir. Yıllar içinde Somali'nin deve varlığı da sürekli artış göstermektedir. Somali, dünya deve varlığının % 20'den fazlasını; deve süt üretiminin %30'unu; deve eti üretiminin ise % 10'unu oluşturmaktadır. Afrika Boynuzu'nda uzun bir sahil şeridinde sahip olan Somali, tarih boyunca hayvancılık ülkesi olmuştur. İhracat yaptığı ülkeler incelendiğinde coğrafi faktörlerin etkili olduğu açıktır. Somali'nin deve ihracatı yaptığı ülkeler; Suudi Arabistan, Yemen, Umman, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi zengin körfez ülkeleridir (FAO, 2014).

Somali National University, Somali'nin başkenti Mogadişu'da bulunan bir ulusal üniversitedir. Bu üniversite devecilik alanında da faaliyet göstermekteydi. Resmi kuruluş tarihi 1969 olan üniversite 1992'de ülkenin iç savaşa girmesi nedeniyle kapandı. Üniversitenin 1969-1992 arasında yaptığı çalışmalar genel olarak:

1. “Geleneksel hayvancılık, ekoloji, sosyal ekoloji ve devenin antropolojisi;
2. Sütün üretimi, korunması ve işlenmesi;
3. Viral ve bakteriyel hastalıklar;
4. Hayvancılık ve üreme;
5. Beslenme alışkanlıkları;
6. Pazar çalışmaları”

Bütün bu konular hala çalışılmaktadır (Bourzat ve Wilson, 1987). Somali National Üniversitesi 1992'de kapatıldıktan sonra, Ağustos 2014'te yeniden açıldı. Ancak iç savaştan sonra kurulan üniversite bu alanda henüz çok yenidir. Bu üniversitenin Enstitüsü olan Somalian Academy of Arts and Sciences, “The Camel Research Project (Deve araştırma projesi)”, The Faculty of Animal Production and Veterinary Medicine, and the Institute (Hayvansal Üretim ve Veteriner Enstitüsü) alanında çalışmalar yapıyorsa da bunlar henüz beklenen düzeyde değildir. Ayrıca yapılan çalışmalarda Somali'de develerin ve deveciliğin kültürel bağlamı ve kültürel miras özelliklerinin henüz ele alınmadığı görülmektedir.

Somali'nin bugüne değin UNESCO'nun somut olmayan kültürel miraslar listesine kaydedilen bir değeri henüz yoktur. Bu nedenle bu araştırma ile Somali deveciliğinin kültürel miras potansiyeline örnekler yoluyla dikkat çekilmesi de amaçlanmıştır.

2. VERİ YÖNTEM

Çalışmanın temelini Somali'de Hiiraan bölgesinin Beledweyne il merkezine bağlı Matabaan ilçesinde seçilen ve bu ilçeye bağlı 24 deve göçebe merkezinde yapılan saha çalışmalarının yanı sıra, bölgeye ait rehberlerle yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Saha çalışmaları ve rehberlerle yapılan görüşmeler 01.08.2018 ile 05.10.2018 tarihleri arasında gerçekleşmiştir. Çalışma sahaları, resmi veriler göz önünde bulundurularak (nüfus yoğunluğu, deve yoğunluğu, hane sayısı, göçebelikte en etkili sahalara vb.) belirlenmiştir. Araştırma, Matabaan ilçesine bağlı göçebe merkezleriyle (Matabaan ilçesinin kuzeyi, güneyi, doğusu ve batısı) sınırlandırılmıştır.

Deve göçebelik merkezlerindeki hane sayısı olarak 50’den fazla ve dört yönlü olarak belirlenmiştir. Bu merkezlerde bulunan göçebe aileler, mevsimsel yağış periyoduna göre merkezin çevre çapı içinde yaptığı göçler dışında bu merkezlerde ikamet etmektedirler. Dolayısıyla bu merkezlerde dışarıdan gelen göç aileleri çalışmanın dışında bırakılmıştır. Aynı zamanda göçebe hayatında 2 yaş altındaki develer yavru deve olarak kabul edildiği için verilere alınmamıştır. Bu sınırlandırmalar ile oluşan alan Somali’nin ve Hiiraan bölgesinin geçmişten günümüze devecilik kültürünün merkezi olarak bilinen sahalarını kapsamaktadır. Ayrıca çalışmaların yapıldığı sahalar BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) temsilcileri tarafından da sürekli olarak gözlemlenmektedir. Bölgedeki FAO departmanında temsilci olan yerel memurlardan alınan resmi veriler, yapılan mülakatlar ve önerilen gözlem sahaları dikkate alındığından çalışma oldukça önem arz etmektedir. Mülakat yapılan kişiler belirlenirken, cinsiyet, yaş, deve göçebeliliği tecrübesi, gönüllülük vb. gibi kriterler göz önünde bulundurularak daha önce yapılan çalışmalarda kullanılmayan bazı örneklemeler (kadın deve çobanları) ile her bölgede grup toplantıları yapılarak durum değerlendirmesi ve tartışmalar dikkate alınarak yapılmıştır. Saha çalışması Matabaan’nın kuzeyindeki 6 göçebe deve merkezinde, güneyindeki 6 merkezde, doğusundaki 5 merkezde ve batısındaki 7 merkezde gerçekleştirilmiştir. Bu merkezlerin Matabaan ilçesine olan uzaklıkları, hane sayısı ve deve varlığı (**Tablo 1 ve 2**) da gösterilmiştir.

Tablo 1: Saha Çalışmalarının Yapıldığı Deve Göçebelik Merkezleri

Sıra	Saha Çalışmasının Yapıldığı Lokasyon	Saha Çalışmasında Mülakat Yapılan Kişi	Mülakat Yapılan Kişinin Görevi	Cinsiyeti	Yaşı	Eğitim Durumu	Devecilik Deneyimi/yl	Mülakat tarihi	Mülakat Süresi
1	Matabaan İlçe Merkezi	Ahmed Ali Mahomed (Ali Dheere)	Nabadoon (Uzlaştırıcı) BM Temsilci	Erkek	43	Usans	15	1.08.2018	1
2	Matabaan İlçe Merkezi	Huseen Salaad Moolif	Matabaan İlçesi Belediye Başkanı	Erkek	46	Usans	21	2.08.2018	2
3	Matabaan İlçe Merkezi	Khaladilo İbrahim Dahir	BM Göçebe Kadın Çalışmaları Temsilcisi	Kadın	54	Use	19	3.08.2018	1
4	Matabaan İlçe Merkezi	Huseen Hirsi Agoon	Yaşlı deve Çobanı (Danışman)	Erkek	90	okur-yazar değil	4 yaştan beri	3.08.2018	0
5	Matabaan İlçe Merkezi	Muxumed Elmi	Yaşlı deve Çobanı (Danışman)	Erkek	83	okur-yazar değil	4 yaştan beri	3.08.2018	0
6	Matabaan İlçe Merkezi	Willo Mahamuud Colooow	Yaşlı deve Çobanı (Danışman)	Kadın	76	okur-yazar değil	5 yaştan beri	3.08.2018	0
8	Bilicleeey Çöçebelik Merkezi	Faadumo Aadan Warsame	Yaşlı deve Çobanı (Danışman)	Kadın	63	okur-yazar değil	6 yaştan beri	5.08.2018	1
9	Gerijir Çöçebelik Merkezi	Fos Daahir Elmi	Yaşlı deve Çobanı (Danışman)	Kadın	76	okur-yazar değil	5 yaştan beri	6.08.2018	1
10	Milirgaasin Çöçebelik Merkezi	Cismaan Khalif Xilireey	Deneyimli Deve Çobanı	Erkek	40	okur-yazar değil	6 yaştan beri	7.08.2018	1
11	Ceel Dhiinle Çöçebelik Merkezi	Sanbuur Hassan Keynan	Deneyimli Deve Çobanı	Erkek	57	okur-yazar değil	6 yaştan beri	8.08.2018	1
12	Tuulo Caano Çöçebelik Merkezi	Sade Hirsi Afduhuub	Deneyimli Deve Çobanı	Erkek	45	okur-yazar değil	5 yaştan beri	10-12.08.2018	2
13	Wacan Rileey Çöçebelik Merkezi	Khalif Xilireey Maxamed	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Erkek	86	okur-yazar değil	4 yaştan beri	13-14.08.2018	2
15	Cilmi Joowle Çöçebelik Merkezi	Muraayad Daahir Cismaan	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Kadın	57	okur-yazar değil	6 yaştan beri	18.08.2018	1
16	Xawaadleey Çöçebelik Merkezi	Raxmo Deyleef	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Kadın	42	okur-yazar değil	5 yaştan beri	19.08.2018	1
17	Guunyaale Çöçebelik Merkezi	Jaburi Macalin Abdi	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Erkek	82	okur-yazar değil	4 yaştan beri	20.08.2018	1
18	Daxadle Çöçebelik Merkezi	Jamac Abdulle Geeseey	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Erkek	65	okur-yazar değil	4 yaştan beri	20-22.08.2018	2
19	Dogobleeey Çöçebelik Merkezi	İbraahim Muhumed Wabeey	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Erkek	79	okur-yazar değil	5 yaştan beri	24-26.08.2018	2
21	Khodqod Çöçebelik Merkezi	Haawo Baadi Daahir	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Kadın	64	okur-yazar değil	6 yaştan beri	28.08.2018	1
22	İlguule Çöçebelik Merkezi	Baahilo Xoosh Xirsi	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Kadın	59	okur-yazar değil	5 yaştan beri	29.08.2018	1
23	Xasan Lugeey Çöçebelik Merkezi	Jaburi Macalin Abdi	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Erkek	82	okur-yazar değil	4 yaştan beri	30.08.2018	1
24	Lamo Çöçebelik Merkezi	Jamac Abdulle Geeseey	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Erkek	76	okur-yazar değil	5 yaştan beri	1-2.09.2018	2
25	Yibir Suge Çöçebelik Merkezi	İbraahim Muhumed Wabeey	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Erkek	54	okur-yazar değil	4 yaştan beri	3-4.09.2018	2
26	Wala Mooge Çöçebelik Merkezi	Xanshi Abdi Buul	Yaşlı Deve Çobanı (Uzlaştırıcı)	Erkek	63	okur-yazar değil	5 yaştan beri	6-8.09.2018	2
28	Beer Gadild Çöçebelik Merkezi	Raxmo Gujir Maxamed	Rehber Deve Çobanı	Kadın	34	okur-yazar değil	5 yaştan beri	10.09.2018	1
29	Baar Xamildo Çöçebelik Merkezi	Sacdiyo Daahir Nuur	Deneyimli Deve Çobanı	Kadın	53	okur-yazar değil	6 yaştan beri	11.09.2018	1
30	Coomaad Çöçebelik Merkezi	Ahmed Elmi Baraale	Deneyimli Deve Çobanı	Erkek	56	okur-yazar değil	4 yaştan beri	12.09.2018	1
31	Geel Kudhal Çöçebelik Merkezi	Elmi Muumin (Xaaji Xoog)	Deneyimli Rehber ve Uzlaştırıcı	Erkek	52	okur-yazar değil	5 yaştan beri	14-16.09.2018	2
32	Khuulaale Çöçebelik Merkezi	Hasan Saraf	Deneyimli Deve Çobanı	Erkek	76	okur-yazar değil	4 yaştan beri	17-19.09.2018	2
33	Takaraale Çöçebelik Merkezi	Abdullahi Salaad (Qaar Madoobe)	Deneyimli Rehber Deve Çobanı	Erkek	43	okur-yazar değil	4 yaştan beri	20-21.09.2018	2
34	Bütün Saha Çalışmaları	Abdulkadir Ahmet Elmi	Rehber Deve Çobanı	Erkek	27	okur-yazar değil	5 yaştan beri		
35	Beledweyne İl Merkezi	Araştırmacı						25.09.2018 05.10.2018	10
							Toplam Saha Çalışması	01.08.2018 25.10.2018	

Tablo 2: Çalışmalarının Yapıldığı Deve Göçebelik Merkezleri

DEVE	UZAKLIK(KM)	DEVELİK GÖÇEBE HANEHALK SAYISI	DEVE VARLIĞI
KUZEY			
BİLİCLEEY	30km	114	6840
GERİJİR	30km	515	48625
MİİRQAASIN	15km	253	11250
CEELDHİİNLE	30km	319	23925
TUULO CAANO	28km	407	30525
WACAN RİLEEY	15km	73	3650
DOĞU			
CILMIJOOWLE	20km	327	21500
XAWAADLEEY	18km	76	4550
GUUNYAAL	15km	63	2827
DAXADLE	10km	57	3990
DOGOBLEEY	13km	85	6800
GÜNEY			
KHODQOD	30km	450	42500
İLGUULE	29km	229	1800
XASAN LUGEEY	15km	54	2250
LAMO	20km	250	21250
YİBİR SUGE	40km	160	17600
WALA MOOGE	45 km	170	18700
BATI			
BEER GADIİD	25km	457	38250
BACDA QABNO	10km	254	19250
BAAR XAMİİDO	10km	271	26125
COOMAAD	30km	558	63250
GEEL KUDHAL	25km	150	13500
KHUULAAL	35km	172	14875
TAKARAALE	25km	389	32725
		5853	476557

Kaynak: Matabaan İlçesi Belediye Başkanlığı: 2018

3. ÇALIŞMANIN ÖNEMİ VE AMACI

Hiiraan, Beledweyne il merkezinin güneydoğusunda yer alan 34.000 kilometrekarelik yüzölçümüne sahip bir ilçedir. Kuzeybatısında Etiyopya, kuzeydoğusunda Galguduud, güneyinde Orta Shabeellaha nehri, güneybatısında Aşağı Shabeellaha nehri ve batısında Bay ve Bakool bölgeleri ile çevrilidir. Hiiraan bölgesi Beledweyne il merkezi olmak üzere 4 ilçe merkezinden (Buulobarde, Jalalaqsi, Maxaas ve Matabaan) oluşmaktadır.

Hiiraan bölgesi, Somali'nin hayvancılık üretimi ve ticaretinde öne çıkan merkezlerden biridir. Bölgenin önemli ticaret yolları kavşağında bulunması ve denize kıyısı olmayan bölgelerin Hiiraan bölgesi üzerinden kuzeyinde bulunan limanlardan (Bosaso ve Berbere), özellikle ihracata konu olan deve ve hayvancılık ticaretlerinin yapılması bu bölgede ticaretin gelişmesini ve büyük hayvan pazarlarının oluşmasını sağlamıştır. Hiiraan bölgesinin Beledweyne il merkezi, 1991 yılında Somali'de çıkan iç savaş sonucunda, ülkenin güneyde yer alan Mogadişu ve Kismayo limanlarının kapatılmasına neden olmuş; bölgenin öne çıkan hayvancılık ticaretinin merkezi haline gelmiştir. Bununla birlikte 105 milyon nüfusuyla Afrika'nın en kalabalık ikinci ülkesi olan Etiyopya, Hiiraan bölgesinin il merkezi olan Beledweyne'ye 40 km uzaklıktadır. Denize kıyısı olmaması nedeniyle ihracat faaliyetleri bu merkezde gerçekleşir. Somali'de 1990'dan sonra çıkan iç çatışmalar, bu ülkede saha araştırmalarını imkânsız kılmıştır. Dolayısıyla bu çalışma 1990'dan sonra Somali'de devcılık ile ilgili ilk

çalışma olmakla birlikte deveciliğin sosyo-kültürel etkilerini ele alan ilk coğrafya çalışmasıdır. Nitekim literatür taramasında günümüze kadar Somali ile ilgili devecilik araştırmalarında coğrafyanın metodolojisi göz ardı edildiği görülmektedir. Devecilikle ilgili geçmiş araştırmalarda konunun coğrafi bağlantılarının ihmal edildiği de dikkati çekmektedir. Somali ve Türkiye'nin toplumsal, kültürel, inanç gibi birçok alanda benzerliklerin olması iki ülke arasında diyalog ve işbirliğini de kolaylaştırmaktadır. Türkiye Afrika ekonomik ve politik ilişkilerini Somali'nin jeopolitik konumundan kaynaklı merkez olarak benimsenmesi, akademik olarak da işbirliğinin yapılması için bir fırsattır. Bu çalışmada akademik işbirliği için coğrafya bağlantılarıyla iki ülkenin kültürel olarak birbirine daha da yaklaşması için önemli bir potansiyel arz etmektedir.

4. ARAŞTIRMA BULGULARI

4.1. SOMALİ'DE DEVE VARLIĞI VE BÖLGELERE GÖRE DAĞILIŞI ÜZERİNDE ETKİLİ OLAN COĞRAFİ FAKTÖRLER

Somalilerin çoğunluğunun neden hayvancılıkla uğraşmayı tercih ettikleri ve neden ülkenin Hong sahil bölgelerinde balık avlamayı tercih etmediklerini veya nehir boyunca verimli topraklarda çiftçiliği tercih etmediklerini sorgulamak önemlidir. Deneyimli büyükler ve Somalili aydınlar eski günlerde depolama (stokçuluk), balıkçılık ve çiftçiliğin ekonomik olarak Somaliler için daha iyi bir yaşam yolu olmadığını kabul ettiler ve çoğu Somalilinin deve çobanı olmasının başlıca nedenlerinin bunlar olduğunu düşünmektedirler. Ülkede var olan iklimsel ve diğer özel ekolojik koşullar da meslek olarak hayvancılığa ve insanların hayvancılık sevgisine katkıda bulunmuştur. Ülke çoğunlukla sıcak iklime sahiptir ve yağış yetersizdir. Genellikle kısa süreli iki yağmur mevsimi vardır. Arazinin fiziksel özellikleri, genellikle sıcak hava koşullarına sahip olan uzun kıyı alanına bölünür ve çoğunlukla yüksek dağlarla, orman ve düz mevsim bölgeleriyle çevrilidir. Yağışlı mevsimlerde akan iki nehir (Juba ve Shabelle) olması ve kurak dönemde insanlara ve hayvanlara su sağlamak için ülkenin çeşitli yerlerinde kazılmış su kuyularına rağmen, ülkenin birçok yerinde su kıttır.

Deve ve küçükbaş hayvancılığı ülkenin tüm ekolojik bölgelerine dağılmıştır. Koyun ve keçiler Somali'de en çok yetiştirilen hayvanlardır. Ancak deve sayısı sığır sayısından her zaman fazladır. Ülkenin kurak olan kuzey ve orta bölgelerinde en çok yapılan hayvancılık faaliyeti deveciliktir. Ayrıca bu bölgelerde az sayıda küçükbaş hayvancılık da vardır. Suyun bol olduğu, güney ve Tarns-Juba Nehri bölgelerinde sığır yetiştiriciliği hâkimdir ve hayvancılık faaliyetlerinin %70'ini oluşturmaktadır.

Somali'nin her bölgesinde deve beslenir. Ama coğrafi dağılışı bakımından en yoğun deve beslenme bölgeleri, dağlık ve engebeli bölgeleridir. Çünkü deve, hareketli ve çevik bir evcil hayvandır. Bu nedenle de, engebeli, kıraç ve kayalık-bataklık bölgelere, diğer küçük ve büyükbaş hayvanlardan çok daha kolay adapte olmuştur. İşte bu nedenlerden dolayı, Somali'de deve yetiştiriciliği dağlık bölge köylerinde daha fazla önem kazanmıştır. Kuzey ve orta ekolojik bölgelerdeki yerleşmelerde, daha fazla deve ve keçi beslenir. Ama bu bölgelerde deve yetiştiriciliği, ekonomik ve kültürel önemi çok fazla olan, dişi deve (sütünden dolayı) ve kasaplık deve (erkek) yetiştiriciliğine dayanır. Çok hareketli bir hayvan olan deve, bitki örtüsünce zengin dağlık bölgelerde ve çok eğimli sahalarda bile rahatlıkla gezerek karnını doyurabilir. Bu yüzden develer Somali'nin hemen hemen her yöresinde yetiştirilebilmektedir. Özellikle, maki formasyonunun yaygın olduğu kuzey ve orta bölgeler, develerin en çok bulunduğu bölgelerdir. Bu bakımdan develer, Somali'de her mevsimde ve her bölgesinde yetiştirilebilen tek hayvandır. Ama otlak alanlarının geniş yer kapladığı kuzey ve orta bölgeler, deve sayısı bakımından önde gelirler. Kuşkusuz bu üstünlükte esas rolü, bölge arazilerinin alansal büyüklükleri ve buradaki otlak arazilerinin büyüklüğü oynar. Örneğin Togdheer, Kuzeybatı, Mudug, Hiiraan, Bay, Gedo, Orta Shabelle, Aşağı Shabelle ve Aşağı Juba bölgeleri gibi. Bununla birlikte devenin coğrafi dağılışı, tarım faaliyetlerinin tipi ile de ilgilidir. Örneğin; monokültür tarım sahaları ile polikültür tarım sahaları geniş alanlara yayılmış bölgelerde deve sayısı azdır. Bunlardan birincisine Shabeele ve Jubba nehirlerinin ovaları ve kıyı bölgeleri, ikincisine ise Shabeele ve Jubba nehirleri arasında kalan, yoğun olarak hastalık taşıyan ve deve sağlığını tehdit eden sivrisineklerin varlığı olan bölgeler örnek oluşturur. Özellikle Somali'nin step bölgelerinin dağılışı ile deve sayısının dağılışı, hemen hemen bir uyum içindedir (**Şekil:2**).

Şekil 2: Somali Deve Varlığı Ve Bölgelere Göre Dağılışı Haritası

FAO 2017 verilerine göre, dünyada toplam 34.829.975 milyon baş deve bulunmaktadır. Afrika kıtası ise 30.126.003 milyon baş deve ile toplam dünyadaki deve nüfusunun yüzde %86,49 barındırmaktadır. Somali'nin hayvan varlığının yaklaşık yarısını develer meydana getirir. 7.222.181 baş deve ile Somali, öteden beri dünyada en fazla deve varlığına sahip ülkedir. Yıllar içinde Somali'nin deve varlığı da, genel olarak artış göstermiştir.

Tablo 3: 1961-2017 Yılları Arası Dünyada Ve Somali'de Deve Varlığı

Yıllar	Dünya'da Deve Varlığı	Somali'de Deve Varlığı	Yüzdelik(%)
1961	12.926.638	2.900.000	22,43%
1971	16.816.705	4.800.000	28,54%
1981	18.410.989	6.014.000	32,67%
1991	19.324.194	6.100.000	31,57%
2001	20.708.436	7.078.600	34,18%
2011	26.766.172	7.000.000	26,15%
2017	34.829.975	7.222.181	20,74%

Kaynak: Gıda ve Tarım Örgütü Kurumsal İstatistik Veri tabanı (FAOSTAT) 2019

Tablo 3 incelendiğinde dikkat çekici iki husus bulunmaktadır. Bu hususlardan birincisi, Somali'de deve varlığının 2011 yıllarında düşüş göstermesidir. Bunun nedeni o yıllarda küresel olarak da etkili olan, özellikle Somali'de çok etkili olan ve şiddetli kuraklığa sebep olan El Nino'dur. İkinci husus ise, 2011 ile 2017 yılları arasında dünya deve varlığı artışının, daha önceki dönemlerdeki artışlardan oldukça fazla olmasıdır. Bunun nedeni, deve yetiştiriciliği üzerine yapılan bilimsel çalışmaların artmasıdır. Deveden elde edilen ürünlerin insan sağlığına olan olumlu etkilerinden dolayı devletler deve yetiştiriciliğine verdiği destekleri artırmıştır. Develerin kuraklığa karşı dirençli olma özelliği de dikkatlerin yeniden develere çevrilmesine yol açmıştır. Örneğin; 2011 yılında küresel olarak etkili olan El Nino'nun yarattığı şiddetli kuraklıkta, diğer hayvanların yaklaşık olarak %60'ı telef olurken, develerin ise sadece %10'u telef olmuştur (FAO,2014). Bu nedenle insanlar, afetlerin daha küçük stoku etkilediği deve yetiştiriciliğine daha fazla yönelmeye başlamıştır.

Doğu Afrika'da yer alan ülkeler ve Somali'de olduğu gibi kurak bölgelerde develer, çevreye en uygun evcil hayvanlar oldukları için egemen hayvan türüdür. Somali topraklarının %45'i hayvancılık faaliyetleri için oldukça elverişli şartlara sahiptir. Somali'de meraların yaklaşık % 90'ı deve, sığır, koyun ve keçilerin beslenmesi bakımından çok elverişli şartlara sahiptir (FAO, 1968). Somali'de develere uygun meralar zengindir fakat su azdır. Develer 30 gün susuz kalabileceği için, diğer evcil hayvanların develerle rekabet etmesi mümkün değildir. Özellikle sahil boyunca ortalama sıcaklıklar yıl boyunca yüksektir. Genel olarak deneyimli deve çobanları ve deneyimli büyükler, develeri iki ana ekolojik bölgeye göre ayırırlar. Bunlar; Kuzeyli develer (Geela Waqooyi) ve Güneyli develerdir (Geela koonfureed).

1) Kuzeyli Develer: Awdal, Kuzeybatı, Togdheer, Sool, Sanaag, Nugaal, Bari Mudug, Galguduud ve Hiiraan Ön bölgesini kapsar. Kuzeyli develerin daimi olarak bakıldığı bir yerleşim yoktur. Kuzeyli develerin yetiştirildiği çevreler, Gu (Bahar) yağışlı mevsimde nispeten yüksek yağış alır. Bu dönemde tüm çiftlik hayvanları en iyi meraları elde eder. Ancak kurak mevsimde sürekli suya ulaşma imkanı olmadığı için kurak mevsim boyunca orada sadece develer kalabilir. Kış mevsiminde (jiilaal) koyun, keçi ve büyükbaş hayvanlar suyun daha kolay bulunabileceği alanlara götürülür.

2) Güneyli Develer: Orta Shabeelle, Aşağı Shabeelle, Banadir, Bakool, Bay, Gedo, Orta Jubba ve Aşağı Jubba Nehri bölgelerini kapsamaktadır. Güneyli Develerin daimi yerleşimleri vardır; ancak su kaynakları için sulama bölgesine götürülürler. Bu nedenle bunlara “iki evli develer (laba xeroole)” denir. Genel olarak kış sezonu (jiila) hem sürüler hem de çobanlar için bir istikrarsızlık dönemidir. Develer mera alanları ve su kaynaklarının kıt olduğu kurak bölgelerde yetiştirilebilirler. Bunun nedeni devenin sık sık açlığa ve susuzluğa dayanaklı olmasıdır.

4.2. SOMALİ’DE DEVELERİN TOPLUMSAL VE EKONOMİK ETKİLERİ

Somali ülkesi, bulunduğu coğrafi konum nedeniyle tarih boyunca bir hayvancılık ülkesi olarak kabul görmüştür. İhracat yaptığı ülkeler incelendiğinde coğrafi faktörlerin etkili olduğu açıktır. Somali’nin deve ihracat yaptığı ülkeler; Suudi Arabistan, Yemen, Umman, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri gibi zengin körfez ülkeleridir. Somali nüfusunun yüzde % 60’ından fazlası kırsal kesimlerde yaşamaktadır (BM Nüfus Fonu-UNHCR, 2014). Somali ekonomisi genel olarak hayvancılık kaynaklarına dayanmaktadır. Çiftlik hayvanları; ülke GSYH’nin % 40’ından, ihracatın % 50’sinden fazlasını oluşturmaktadır (BM Afrika Ekonomik Komisyonu-UNECA, 2016). Buna ek olarak göçebe nüfusun neredeyse tamamı geçim kaynağı olarak hayvancılığa bağlıdır. UNFPA’nın 2014’te Somali’de yaptığı en son kapsamlı nüfus sayımları verilerine göre Somali’nin toplam nüfusu 12.316.895 iken toplam göçebe nüfusu 3.186.965 olarak sayılmıştır. Bu da toplam nüfusun yüzde %25.9’unu oluşturmaktadır.

2014 yılında Somali, Avrupa Birliği ve Birleşik Krallık tarafından desteklenen hayvan hastalıklarının önlenmesine yönelik yoğun yatırımlar nedeniyle Arabistan Körfezi’ndeki pazarlara 5 milyon canlı hayvan ihracatı gerçekleştirmiştir. Böylece son 20 yılda ülkedeki en yüksek düzeyde canlı hayvan ihracatı yapılmıştır (FAO, 2014). FAO tarafından yönetilen Gıda Güvenliği ve Beslenme Analiz Birimi (FSNAU) tarafından toplanan ihracat verileri, Somali’nin 2014 yılında 4.6 milyon keçi ve koyun, 340.000 sığır ve 77.000 deve ihracatı yaptığını ve tahmini olarak 360 milyon dolar değerinde gelir elde ettiğini ortaya koymaktadır. İhracat içinde develerin değeri diğer tüm ihracat kalemleri içerisinde en yüksek maliyete sahiptir. Çünkü bir devenin değeri ortalama 16-20 adet keçi, 20-25 adet koyun ve 5-6 adet sığır ile eşdeğerdir (1 adet devenin ortalama ihracat maliyeti 1000-1500 ABD doları arasında değişmektedir). İhracatlar ülkenin GSYH’sına %40 katkıda bulunmaktadır. Deve ihracatındaki artışlarda Somali’nin gelişen canlı hayvan rekabeti ve gelişmiş hastalık izleme ve kontrol mekanizmalarının katkısı da bulunmaktadır. Yaygın hastalıkların önlenmesi (Rift Vadisi gribi) ve deve sağlığında yapılan birçok iyileştirme FAO tarafından develerin sertifikalandırılması sürecini hızlandırmıştır. Bu süreçle birlikte Somali’nin deve ihracatı istikrarlı bir şekilde artmaktadır.

Somali Mera Orman ve Hayvancılık Bakanı Said Husseinid “yapılan ihracatlar Somali’nin hayvancılık sektörü için, hayvancılık sektörünün ticari gelişimini uluslararası pazarlarda daha rekabetçi hale gelmesi, yapılan büyük yatırımları yansıtan önemli bir kilometre taşıdır. Bu hem genel olarak Somali’nin ekonomisi hem de Somali’deki milyonlarca hayvan sahiplerinin geçim kaynağı için önemlidir. Sektörün muazzam bir potansiyeli bulunuyor” demektedir. FAO’nun Somali Ofisi başkanı Richard Trenchard da konuyla ilgili düşüncelerini “Somali halkının ekonomi ve gıda güvenliğini artırmak için FAO ve ortaklarımız, bu çabaları destekleme konusunda kararlılar. Hayvancılık, özellikle devecilik Somali ekonomisinin merkezi konumunda ve uzun süre böyle kalacağı konusunda hiçbir şüphe yok” şeklinde ifade etmektedir. Hayvancılık sektörünün kırılma noktasında olduğunu söyleyen Trenchard’a göre; Somali hayvancılık kurumlarının inşası için yatırım gelirlerin artırılması, kırsal alanlardaki kırılmalıkların azaltılması ve sektörün gelecekteki büyümesinin yönlendirilmesinde kilit rol oynuyor. Hayvancılığa yapılan yatırım, Somali’nin tamamı için ekonomik büyümeye yapılan bir yatırım anlamına gelmektedir. 2012 yılında, İngiltere tarafından finanse edilen bir girişim kapsamında, Somali’de kırsal bölgelerde yaşayan nüfus içinden, deve kemiği iliği kullanılarak sabun üretimi yapan; yoğun kemiklerden kaşık, kolye ve çiçek vazoları üreten zanaatkarlar eğitilmiştir. Mayıs 2015’te FAO, tüm hayvancılık sektörü için potansiyel olarak kazançlı bir fırsat olan deri tabaklama konusunda 150 Somalili’yi eğitmiştir. Şu anda ülkenin başlıca süt üretim bölgelerinden olan kuzeybatı ve orta Somali’de deve sütü kalitesini iyileştirmek için AB tarafından finanse edilen bir program yürütülmektedir. Üreticilerin et ve diğer yan ürünlerin ihracatına odaklanmasını isteyen FAO uzmanlarına göre, 2014 rakamları Somali için optimum canlı hayvan ihracatı seviyesini temsil etmektedir. FAO tarafından “Hiiraan-Galkayo-Bossaso hayvancılık koridoru” boyunca geliştirilen bir hayvancılık sertifikasyon sistemi, yerel tüketim ve ihracat için yüksek kaliteli hayvancılık sağlanmasına yardımcı olacaktır.

4.3. SOMALİ'DE DEVE SÜTÜ

Yıllık yağışların verimli geçtiği, sütün bolluğu ile anlaşılır. Deve sütü Somali'de zenginlik, bolluk, bereket ve huzur anlamına gelmektedir. Bu nedenle şarkılarda, şiirlerde, atasözlerinde, sanatta, fıkralarda, yöresel danslarda ve hemen hemen tüm kültürel öğelerde bunun izlerini derinlemesine görmekteyiz. Somali'de süt bir zenginlik göstergesidir. Bir kişi zenginliğini göstermek için o yıl ürettiği süt miktarı ile övünür. Somali'de develerin etinden, sütünden, gücünden, derisinden, dışkisından ve daha birçok özelliğinden yararlanır. Bu özelliklerin başında, özellikle kurak bölgelerde deve sütü gelmektedir.

Genç dişi develer mevsimi boyunca süt verirken, özellikle işçi erkek develer ağırlıklı olarak yük taşımak için kullanılır. Süt, Somalili çiftlik hayvanları arasında daha fazla süt veren bir türdür. Bu özellik, develerin diğer hayvan türlerinden çok daha fazla sevilmesinin nedenlerinden biridir. Örneğin, develer daha önceki sağım veya emzirme döneminden bir sonraki sağım için hazır olabilirken; sığır ve keçilerin bir sonraki sağım için hazır olması daha uzun bir süre alır. Bir deve günde üç defadan fazla sağılabilir. Somali'deki göçebe toplumların elde ettikleri ürünü saklama koşullarındaki güçlük ve ürünün taşınma açısından zor olduğu için bu özellik büyük bir avantajdır.

Develer bir nevi taşınabilir bir buzdolabı olmaktadır. Çünkü sütü taşıma ve saklama yükü dişi develerin üzerindedir. Bu sadece develere özgüdür. Örneğin inek, keçi ve koyunlarda böyle bir özellik yoktur; günde en fazla iki defa (sabah ve akşam) süt alınabilir. Deve sütü hem hayvanlar için sadece kuraklık dönemlerinde (keçi ve koyun yavrularının süt ihtiyacı) hem de insanlar için temel besin gıdasıdır. Bu yüzden uzun zaman başka bir besine ihtiyaç duymadan yaşama tutunabilirler. Süt bütün toplumlarda tüketilmesine rağmen Somali'de deve sütünün önemi, yaşama katkısı daha fazladır. Hatta Somali'de süt bir yaşam sembolüdür. Eğer inekler, keçiler ve koyunların yavruları emzirme için annelerine (gün boyunca veya gece boyunca) serbest bırakılırsa süt elde etmek mümkün değildir. Fakat develer bu bakımdan (gün ve gece boyunca) serbest bırakılsa da süt elde edilmektedir. Diğer evcil hayvanların sütleriyle karşılaştırıldığında deve sütü çöl ortamı sıcaklığında daha dayanıklıdır. Örneğin göçebe toplumlar taşınırken ya da kaybolan hayvanlarını ararken yanlarına erzak almazlar, yanlarına en fazla su veya deve sütü alırlar.

Tablo 4: 1965-2017 Dünya'da ve Somali'de Deve Sütü Üretimi(Ton)

Yıllar	Dünya Toplam Deve Süt Üretim (Ton)	Somali Toplam Deve Süt Üretim (Ton)	Yüzdelik
1965	2.350.043	1.370.000	%58
1975	3.149.279	1.854.000	%59
1985	3.830.870	2.244.000	%59
1995	4.041.161	2.130.000	%53
2005	4.804.361	2.384.495	%50
2015	7.863.451	2.381.837	%30
2017	7.991.568	2.388.859	%30

Kaynak: Gıda ve Tarım Örgütü Kurumsal İstatistik Veri tabanı (FAOSTAT)2019

1965-2017 yılları arasındaki Tablo 4 verileri incelediğinde, Somali'nin deve sütü üretimi 1995 yılında iç savaşın olduğu yıl haricinde, sürekli artış göstermiştir. 1995 yılında hem iç savaşın etkisiyle deve sütü ihracatının azalması hem de bölgeler arasında meydana gelen göçler nedeniyle Somali'deki deve sütü üretiminde düşüşler meydana gelmiştir. Somali'de merkezi hükümetin ortadan kalkması ve deve araştırma merkezlerinin kapatılmasına ek olarak turizm sektörünün çökmesi gibi nedenlerden dolayı bu tarihten önce neredeyse dünyanın deve sütü ihtiyacının yarısından fazlasını (%59) karşılamasına rağmen bu tarihten sonra düşüşler yaşanmıştır.

Tablo 5: 2017 Yılında Dünya Taze Deve Sütü Üretiminde İlk 10 Ülke (ton)

Ülke Adı	2017 Yılında Dünya Taze Deve Süt Üretimi (ton)	Yüzdelik(%)
Somali	2388859	%30
Sudan	1668794	%21
Kenya	1275201	%16
Çad	579977	%7
Mali	393657	%5
Birleşik Arap Emirleri	288945	%4
Suudi Arabistan	281136	%4
Nijer	232459	%3
Etiyopya	220825	%3
Yemen	121511	%2
Diğer Ülkeler	540205	%5
Toplam	7991569	%100%

Kaynak: Gıda ve Tarım Örgütü Kurumsal İstatistik Veri tabanı (FAOSTAT) 2019

2017 yılı verilerine göre, dünya genelinde taze deve sütü üretiminin % 67'si Doğu Afrika ülkeleri olan Somali, Sudan ve Kenya'dan sağlanmaktadır. Somali, tüm olumsuzluklara rağmen develer ile kurduğu zengin kültürel bağlardan dolayı genelinde deve sayısı, deve sütü üretimi ve ihracatı bakımından dünyada ilk sırada yer almaktadır. Ülkedeki iç karışıklıkların son bulması ve güvenlik politikalarının etkili bir şekilde sağlanması neticesinde küresel şirketlerin daha fazla yatırım yapması, turizmin canlanması ve yeterli tanıtımın yapılması gibi etkenler sonucunda ülkenin deve sayısında ve süt üretimindeki konumunun daha da sağlamlaşacağı öngörülmektedir.

Genel olarak mevsim, devenin yaşı ve cinsine bağlı olarak develerin süt verimi de değişebilmektedir. Develer ortalama olarak günlük 6 litre süt üretmektedir. Mevsime ve talebe bağlı olarak değişmekle birlikte 1 litre deve sütü ortalama 1-1.5 dolara denk gelmektedir. Hiiraan bölgesinde deve sütü fiyatı diğer bölgelere göre daha düşük olmaktadır. Bunun sonucunda başkent Mogadisho başta olmak üzere diğer bölgelere deve sütü ihraç edilmektedir. Hiiraan Bölgesinde üretilen deve sütü diğer bölgelere göre daha kaliteli kabul edilmektedir.

Somali'de en çok rağbet gören, milli içecek ve yiyecek olarak tanımlanan deve sütü, açlık ve susuzluk hissiyle mücadelede Ramazan sofralarının da vazgeçilmez bir parçasıdır. Hiiraan bölgesinin il merkezi olan Beledweyne Deve Sütü Dağıtım Şirketi Aisha, Adem, özellikle Ramazan ayında süt satışının arttığına dikkati çekmekte; sadece Ramazanın ilk günü 1500 litre süt sattıklarını ifade etmektedir.

Beledweyn il merkezinde Göçebe Kadınların Deve Sütü Pazarlama Başkanı Hamdi Abdi ise, atalarından kendilerine miras kalan geleneği sürdürdüklerini dile getirmekte; Ramazan ayında çoğu yemeğin yanında deve sütünün tercih edildiğini belirtmiştir. Develer ve keçiler toplam süt arzının %75'ini sağlamaktadır. Kırsal kesimde develer öncelikle süt üretimi için yetiştirilir ve nakit gelir getirir (Elmi, 1991). Deve sütü satışları, özellikle kurak mevsimlerde fasulye, sorgum, şeker, ilaç, ayakkabı, el feneri ve diğer malları satın almak için hane halklarına gerekli geliri sağlamaktadır. Deve sütü onlar için en değerli besindir. Çünkü kuraklık dönemlerinde sadece deve süt verir. Deve sütünü gururla misafirlerine sunarlar. Gerektiğinde suyun yerine bile kullanırlar.

Hiiraan Bölgesinde iyi tanınan Dr. Gandhi'ye göre, “*deve sütü, başta mide rahatsızlıkları olmak üzere, kansızlık, diş ağrıları gibi birçok hastalığın tedavisine yardımcıdır. Deve sütü sağlık açısından, anne sütünün olmadığı durumlarda bebeklerin beslenmesinde, kilo kontrolünün sağlanmasında, kreması çıkarılabilirse deri rahatsızlıklarında tedavi edici olarak Somali'de yaygın olarak kullanılmaktadır. Deve sütünün sağlık açısından kullanım alanları karaciğer hastalıkları, şeker hastalığı, enfeksiyon hastalıkları, mide rahatsızlığı, cinsel iktidarsızlık, anne sütünün olmadığı durumlarda bebeklerin beslenmesi, kilo kontrolü sağlama konularındadır. Bununla birlikte Somali'de bazı şeker hastaları da diyabet kontrolü için deve sütü tüketirler*”. Deve sütü pazarı, kurak mevsimlerde yoksul haneler için oldukça önemlidir. Beledweyne il merkezinde süt çoğunlukla deve sütü ticareti, bölgedeki köylere yapılan ticareti genel olarak iki bölüme ayırmıştır: köylü kadın üreticiler (doğrudan satışlar), ve profesyonel kadın tüccarlar (dolaylı satışlar). 2000 yılından sonra zenginleşen Beledweyne aileleri, yağışlı mevsimlerde taze ve ucuz deve sütü içmek için deve göçbeleri merkezlerine (Matabaan, Beergadiid ve Coomaad) eşlerini ve çocuklarını gönderirler. Bu amaçla, Beledweyne il merkezinin çevresinde yer alan bu deve göçbeleri merkezlerinde ev satın alıyorlar

veya kiralyorlar. Çalışma döneminde (yaz mevsiminde) süt ticareti ile bağlantılı aile ve kişi (turist) sayısını tahmin etmek zordur. Bölgede yabancılar tarafından ‘süt turizmi’ için toplam 190 ev bulunmaktadır. Matabaan ilçe merkezinde 223, Beergadiid deve göçebeleri merkezinde 187, Coomaad deve göçebeleri merkezinde ise 78 olmak üzere, toplam 488 ev süt ticaretinden kaynaklı yerleşimlerde dağılışı gösterdiğini belirleyebiliyoruz. Bununla birlikte yöre halkı, yağış mevsimiyle beraber süt ticareti turizminin ekonomiye katkı sağladığını belirtmektedir.

4.4. DEVE ETİ

Deveden üretilen ikinci önemli ekonomik değer ettir. Deve, evcil hayvanların geri kalanından daha büyük olduğundan, daha büyük miktarda et üretir. Somali’de develerin kesimi iki nedene bağlıdır. Aile üyeleri arasında süt için büyük bir rekabet olduğunda, kuraklık dönemlerinde özellikle erkek develer kesilebilmektedir. Develerin kesilebildiği diğer durum ise özel günler, dini törenler, geleneksel toplantılar, düğünler, ordu beslenmesi ve savaş dönemleri veya devenin ciddi şekilde yaralanmasıdır. Tarihsel bir Somali geleneği olarak çok sayıda insanın davet edildiği toplantılarda, bir deve bile çok sayıda insan için yeterli olacağından deve kesimi tercih edilmektedir. Somali gelenekleri arasında deve eti, onur verilen konuklara sunulacak en iyi incelik olarak düşünülür. Diğer evcil hayvanların eti, deve eti kadar yüksek prestij taşımaz. Kuşkusuz deve etinin diğer et türlerinden daha yüksek değeriyle bir başka sebebi de uzun bir süre muhafaza edilebilmesidir.

Somali develeri Afrika türü develerdir. Develerin boy, kilo vb özellikleri ırksal özellikleri ile bağlantılıdır. Genel olarak Somali erkek develerinin ağırlığı ortalama 550 kilodur. Dişi develerin ortalama ağırlığı ise 500 kilodur (SMEB, 1981).

Beledweyne ilinde ticari amaçlı deve kesimleri, profesyonel bir ekip tarafından organize edilir. Bu organizasyonun başkanı olan Abdullah Nur’a göre “Beledweyne iline bağlı dört belediyede kesim yapılmaktadır. Günlük olarak 15 deve kesilmektedir. Özel günlerde (düğün ve dini merasimlerde) ise halka dağıtılan etten dolayı ticari amaçlı günlük deve kesim sayısı 7-8 adete kadar düşmektedir. Ayrıca otel ve restoranlarda, devlet kurumlarındaki tüketimler için kesimler kendileri tarafından kesimi yapılmaktadır. Perakende olarak bir kilogram deve eti günümüzde 6 ABD dolarına satılmaktadır. Kestiğimiz develer, tamamen sağlıkları takip edilmiş, genç ve bakımlı develerden oluşmaktadır. Dini törenlerde kesilen yetişkin develer 500-600 kg ağırlığındadır. Piyasada tercih edilen genç develer ise 300-350kg arasındadır.”

Fotoğraf 1: Düğün, mevlit ve dini merasimlerde kesilen Kurban erkek deve (Hiiraan Beledweyne)

Tablo 6: 1961-2017 Dünyada ve Somali’de Deve Eti Üretimi(Ton)

Yıllar	Dünyada Deve Eti Üretimi(Ton)	Somali’de Deve Eti Üretimi	Yüzdelik
1961	648845	50000	%8
1971	853649	72000	%8
1981	927205	90000	%10
1991	1311142	200000	%15
2001	1781826	245000	%14
2011	2621683	260000	%10
2017	2842851	276089	%10

Kaynak: Gıda ve Tarım Örgütü Kurumsal İstatistik Veri tabanı (FAOSTAT) 2019

4.5. BİR ULAŞIM VE TİCARET ARACI OLARAK DEVELER

Erkek develer damızlık, et elde etme, ticaret ve ulaşım aracı olarak kullanılır. Dişi develer ulaşımında asla kullanılmaz. Bunun nedeni ise toplum içerisindeki dişi devenin sahip olduğu konumdan kaynaklanmaktadır. Çünkü Somalililerin şiirlerine atasözlerine bakıldığında dişi develerin “süt anne” olarak görüldüğü; hatta bazı deveçiler ise dişi develeri “öz anneden” daha fazla hak sahibi olduğunu savunurlar. Göçebe merkezlerindeki ailelerin ulaşım develerinin olmaması yoksulluğun göstergesidir. Bir yük devesi ticaret mallarını kırsal kesimden şehirlere taşımak için kullanılır. Bu tür yolculuklarda hayvan, yol boyunca beslenme veya suya ihtiyaç duymadan yüzlerce kilometre gidebilir. Geçmişten olduğu gibi günümüzde bile develer, hala ülkedeki uzak şehirler arasındaki başlıca ulaşım aracıdır.

Fotoğraf 2: Saha Çalışmasında Kullanılan yedi yaşında genç erkek ulaşım devesi (Matabaan ilçesi)

Bir erkek devenin eğitilmesi genellikle 1-2 yıllık bir süre alır. Göçebe kampının yeni otlaklara taşınması veya uzun mesafedeki su göletlerinden içme suyu alınması gerektiği zaman, ailenin yük için kullanacak devesinin olmaması nedeniyle akrabalarından ulaşım için deve borç alınır. Aynı zamanda göçebelikte uzun süre su depolamak için yük develeri ile büyük kaplarla (HAAMO) göllerden ve su kuyularından içme suyu taşınır. Bu nedenlerle eğitilmiş bir yük devesi çok değerlidir ve sahibi tarafından kolay kolay satılmaz ve kesilmez. Bir yük devesi ticaret mallarını kırsal kesimden şehirlere taşımak için kullanılır. Bu tür yolculuklarda hayvan, yol boyunca beslenmeden veya su içmeden yüzlerce kilometreyi kat edebilir. Geçmişte olduğu gibi günümüzde de develer hala ülkedeki uzak şehirler arasındaki başlıca ulaşım aracıdır (**Fotoğraf,3,4,5.**). Örneğin geçmişte Liman kentlerinden (Mogadisho, Seylac, Bosaso, Kismayo vb) gelen malları deve ile götürüp, buna karşılık evcil hayvan derisi, sakız ağaçları, fil dişleri, aslan ve kaplan derisi, evcil hayvanlar takas olarak alırlardı (SMEB,1975).

Fotoğraf 3: 1963 yılında ait limandan gelen malları taşıyan göçebeler. (Somali Milli Kütüphanesi)

Fotoğraf 4: su kapları(HAAMO) develerle taşınması

Fotoğraf 5: su taşımak için develerle kuyulara giden kadınlar.

Erkek develer de erkekler tarafından binicilik için eğitilirler. Develerden tıpkı binicilik için kullanılan at gibi faydalanılır. Bu amaçla eğitilip kullanılan develer, hızlarını azaltacağı için yük taşınması işlerinde kullanılmazlar. Develer, çölleri uzun bir süre beslenmeden veya dinlenmeden geçebilirler. Büyük sıcaklık farklarına karşı atlara göre oldukça dirençlidirler. Develerin binicilikte tercih edilmesinin temel sebebi bu zorlu doğa koşullarına karşı dirençleridir. 20. yüzyılın ilk yarısında sömürgecilikten kurtulma mücadelesi verilen dönemde kırsaldaki uzak yerleşim birimleri arasında acil mesajlar iletmek amacıyla binici develer kullanılmıştır. Bu nedenle önemli bir iletişim aracı olmuşlardır. Ayrıca Somali halkı kazanılan zaferleri kutlamak için düzenlenen törenlerde, bu hayvanların rolünü göstermek amacıyla develere binerlerdi. Benzer şekilde, savaşlarda da develer kullanılırdı. Develer, atlar hariç göçebelerin sahip olduğu en hızlı hayvandır. Modern ulaşımdan uzak alanlarda yaşayan kırsal topluluklarda binicilik devesi hâlâ kullanılır. Bu develer halen eski değerine ve prestije sahip durumdadır.

Erkek develer göçebe topluluklarda çok çeşitli amaçlarla kullanılır (ambulans, klinik servisleri taşıma işleri vb.). Göçebelerin bu hayvanlar olmadan hayatta kalmaları çok zor olacaktır. Bir yerden bir başka yere kamp yerini taşıma, su depolarından su alma ve taşıma, şehirlere gidip- gelen yollarda taşımacılık, göçebe hayatının günlük rutininin bir parçasıdır. Göçebe grupların bu aktiviteleri develerin kullanımı ile mümkün olmaktadır.

4.6. DEVELERİN TOPLUMSAL VE KÜLTÜREL ETKİLERİ

Deve mülkiyeti bir çocuğun doğumuyla başlar. Bir baba oğluna/kızına, genç ya da yeni doğmuş çocuklarına bir dişi deve ve diğer develerin gelecekteki sürüsünü (Xuddun Xidh) verir. Çocuklar, aynı zamanda yakın akrabalarından da (ağabeyleri, amcaları, dayıları vb.) hediye olarak deve alır. Develer geleneksel sosyal ilişkiler rollerine göre, örneğin gelin servetinin ödenmesi, başlık parası, kan tazminatı, sosyal ilişkileri güçlendirmek ve kabile suçlarında yaralanan tarafların tazminatı gibi çeşitli şekillerde bedellerin ödenmesinde kullanılır. Aşiretler arası kan davalarında develer, belirlenen bedelin ölen kişinin soyuna ödenmesinin tek yoludur.

Somali’de milli içecek deve sütü, milli yiyecek ise deve etidir. Somalilere göre, genel olarak develer her şeyi ifade eder. Somali’de deve, değer verilen her şeyi ölçmek için adeta temel bir referans birimdir. Somali’de çok iyi bilinen bu atasözü bu durumu yeterince açıklamaktadır: *‘deve değerine eşit olan her şey, bir deve olarak kabul edilebilir’*. Çünkü Somali’de parasal değerler dönüştürülürken deve değerleri baz alınır. Örneğin yetişkin bir dişi deve, yaklaşık olarak beş inek ya da on altı keçiye eşit değerdedir.

Diğer hayvanlara göre özellikle develer Somali halkı ve göçebeler (çobanlar) tarafından çok sevimli ve değer görmektedir. Bu yüzden şairler tarafından develer ile ilgili pek çok sözlü anlatım, şiir ve şarkı hazırlanmıştır. Bu şiirlerin atadan oğula geçerek bir sonraki kuşağa aktarılması sağlanır. Deve edebiyatı Somali edebi gelenek bölümünün birçok yönünü oluşturmaktadır. Bunlar arasında şiirler, atasözleri, mecazlar, şarkılar, hikâyeler vb. edebi türler örnek olarak gösterilebilir. Somaliler, devenin pratik kullanımlarını geniş sözlü edebiyatlarında açık bir şekilde tarif etmişlerdir. Onların süt, et ve ulaşım kullanımları dışında, develer geleneksel sosyal ilişkilerde, örneğin gelinliğin ödenmesi ve kabile suçlarında yaralanan tarafların tazminatında rollerinden dolayı değerlidir. Bu nedenle develer, soy üyelerine ve soy ya da grup dayanışmasının temellerinin bağlanma faktörü olmuştur.

Deve sürüsüne bakmak zor, sıkıcı ve yorucudur. Bir bakıcının günü kavurucu güneşin altında geçer. Deve çobanlarının çalışmalarından kaynaklanan açlık ve susuzluğa dayanma kabiliyetleri onlar için bir gurur kaynağıdır. 1960 yılında Somali ulusal bağımsızlığına kavuştuğunda ulusal bağımsızlık hakkında birçok marş yazılmıştır. Marşlardan bir tanesi olan “Waa waxa dhulkeena u garka ah oo nalagu gartaa” (Bizi diğer ülkelerden ayıran özelliklerimiz)’de Somali ülkesinin maddi ve manevi olarak diğer ülkelerden ayrılan bazı sosyal kültürel adetler konu olarak işlenmiştir. Genç kadın ve erkek deve çobanlarının bazı özellikleri de bu marşta kendine yer edinmiştir. Marşta Somalili deve çobanlarının dünyanın hiçbir ülkesinde bulunmayan açlık ve susuzluğa dayanma kabiliyeti ve göçebe hayatında kadın deve çobanlarının varlığı ulusal bir özellik olarak konu edilmiştir. Bu da deveciliğin Somali ülkesinde ne kadar önemli bir yerde olduğunu göstermektedir. Deve çobanları ülke içerisinde imtiyazlı, dokunulmazlık türü bir statüye sahiptirler. Bu durum deve çobanlarının öz denetimli ve öz disiplinli olmalarını sağlamış; göçebelik hayatında bazı normların ve geleneksel hukuk kurallarını ortaya çıkarmıştır.

Hiiraan Bölgesi’nde deve sahipleri naif ve saygılıdır. Bölgenin deve sahipleri kendi aralarında imece usulü yardımlaşma, karşılıklı işbirliği son derece iyi gelişmiştir. Misafirlerine karşı oldukça cömert ve saygılıdır. Öyle ki kendi aralarında özel günlerde onlar için büyük bir öneme sahip olan develeri hediye ederler (**Fotoğraf 6,7,8**). Hem aile hem diğer akrabalar arasındaki sosyal ekonomik ilişkiler bireysel bir yapıda değildir; her zaman toplumsal ilişkiler gözetilir. Güçlü sosyal bağların ve geleneksel aşiret yapısının varlığı, ekosistemlerin sürekliliği için de caydırıcı yapıdadır. Aşiretin (göçebe devecilerin) olduğu bölgelerde orman ve mera alanlarının kullanımı bu yapının güvencesi altındadır. Bütün hayvancılık faaliyetleri sistematik bir şekilde, toplumu içinde saygınlığı olan, akil insanlar tarafından planlanır ve koordine edilir. Devecilik yapan aileler sadece doğal kaynakları daha iyi kullanmak için değil, aynı zamanda talihsizliğe ve güvensizliğe karşı kendilerini korumak için bir araya gelir. Gruplar içinde ve gruplar arasında deve değişimi, riskleri yaymak ve destekleyici ilişkiler kurmak için yaygın bir uygulamadır.

Yaşlılara deneyimleri nedeniyle özel olarak saygı duyulur. Karar vermede tavsiyeleri daima dikkate alınmaktadır. Toplantılar birbirinden öğrenmek ve çay içerken birbirlerini incelemek için düzenlenir. Yağmurlar, sürüler ve hareket vb. ciddi konular daha sonra tartışılır. Toplantıdaki her kişi, deve, koyun, keçi eti, pirinç, fasulye ve deve sütü servis edilmeden önce en az üç bardak çay içer. Somali göçebeleri kuraklık dönemlerinde deve sütü bol olmadığında enerji için alternatif olarak şekerle doymuş deve sütlü çay içerler. Deve sütlü çay çok tüketilen bir içecektir. Deve çobanları bir araya geldiklerinde mutlaka deve sütlü çay içerler. Anadolu’da “çalışmayana ekmek yok” deyiimi Somali’de “çalışmayana deve sütlü çay yok” diye kullanılır. Deve çobanları develerinin su ihtiyacını belli alanlarda giderirler. Bu alanlar bütün deve çobanlarının ortak sulama alanlarıdır. Sulama alanında göçebe kadınlarının açmış olduğu kahvehanelerde deve sütlü çay yapılır. Sulama belli mevsimlerde gerçekleştiği için bu kahvehaneler sadece bu mevsimlerde açıktır. Her deve sürüsü en az iki aileye aittir. Deve sürüleri taşımacılıkta kullanılan develer hariç -ki bunlar 2 ile 15 deve arasında değişir- 50 ile 60 deveden oluşur. Deve sayısı 100 den fazla olduğunda riskleri en aza indirmek için sürüler ayrılır. Göçebelikte develer ana (rezerv) stoklardır; ticari olarak satışa konu olmazlar. Sonuç olarak, göçebelikte büyük deve sürülerine sahip olmak büyük bir prestijdir. Somali’de deve göçebeleri arasında fazla hayvan satılarak elde edilebilecek para ve mallar doğru bulunmaz. Göçebe ailelerin stratejileri ana hatlarıyla, dengeli bir geçim sağlamak ve optimal üretim sağlamak için aile sürülerinin korunması şeklindedir. Sürü boyutu, uygun yönetim için aile nüfusu ile uyumlu olmalıdır.

Göçebeler sürülerini mevcut çevre koşullarına, aile gereksinimlerine (sürü bileşimi ve büyüklüğü), sürü için iş gücüne göre uygun şekilde planlar. Hayvancılık verimliliğini en üst seviyeye çıkarır ve tutarlar. Aynı soy ya da sosyal grubun üyeleri genellikle kendi hayvanlarının ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ailelerin lider insanları tarafından belirlenen yönde birlikte göç ederler.

Develerin başına bir şey gelmesi halinde bile deve sahibin develerini deve bakıcısına vermeyi reddetmeye mutlak bir hakkı yoktur. Akraba veya kabile üyeleri, hangi nedenle develerin başına ne geldiğini beraber oluşturulan bir komisyon ve şahitler huzurunda araştırır.

Eğer deve bakıcısından kaynaklanan bir hata varsa artık ona büyük sürüler verilmez. Eğer ortada bir kusur yok ise bu hatayı telafi etmek için belirlenen bireylerden veya gönüllü bireylerden deve kayıpları karşılanır. Bu uygulama ile zarar azaltılır. Bu da develerin aileler arasındaki ekonominin olası bir taşkınlığı engellediği gibi aileler arasındaki kolektif bilinci de güçlendirmektedir.

Deve yetiştiriciliği ile zamanla gelişen çeşitli ustalıklar ve beceriler (deve hastalıkları ve geleneksel tedavi uzmanları, deve eğitim uzmanları, deve edebiyatı şairleri vb.), bir takvimi bulunan geleneksel törenler, geleneksel yerel/bölgesel kabile toplantıları, geleneksel arabulucu toplantıları, geleneksel yağış ve kuraklık tahminleri, mera alanlarının sistematik kullanımı ve mera verimlilik tahminleri, arazi gözlemi ve sürü yönetim törenleri, Somali genelinde olduğu gibi Hiiraan bölgesinde de adeta nesilden nesille aktarılan kültürel bir miras değer ortaya çıkarmıştır.

Somali’de göçebeler, şehir halkının göçebeliliği terk etmesi ya da bu yaşam tarzından uzaklaşması nedeniyle, şehirlerde yaşamın hem belirsiz hem de yapay olduğuna inanıyorlar. Somaliler için, develer hala “servetlerinin temelidir”; Bir kişinin sermaye miktarı sahip olduğu deve sayısına eşittir. Yüz deve sahibi çok zengin sayılır. Günümüzde şehir hayatında kan parası, başlık parası, kadınların nikâh parası; tazminat hakları, vb. haklar develerle değil, develerin eşdeğeri olan nakit paraya dönüştürülerek ödenir.

Somalili göçebeler develeri kuraklığa, hastalığa ve diğer doğal felaketlere karşı bir sigorta olarak görürler. Soy üyeleri, develerini kuraklık nedeniyle hayvanlarını kaybeden hanelere bunları yeniden sağlarlar. Develer aynı zamanda farklı soy grupları arasında bir bağlantı faktörü olarak hareket eder ve grup dayanışmasını teşvik eder.

Fotoğraf 6:

Fotoğraf 7: Büyük kabile kralının seçilmesi ve kabile içinde bütün yetkilere sahip olması, saygın bir lider olması için yapılan törenlerde deve sütü banyosu ile kutsanması. Hiiraan (Beledweyne 25 Temmuz 2016)

Fotoğraf 8: Somali Cumhurbaşkanı Muhammed Abdullahi (Farmaajo), Hiiran bölgesini ziyareti sırasında Somali bayrağı renkleri ile boyanmış bir deve hediye ediliyor. (Nisan 2018)

Somali sözlü geleneği, deve sütünün göçebe toplumunun hayatına verdiği önemi daha ayrıntılı olarak anlatmıştır. Bir örnek olarak birkaç atasözüne bakmakta fayda olacaktır: Türklerde nasıl ki hayırlı evlat, uzun ömür gibi dua ve dilekler söylenirse, Somalililer de birbirleri için iyi dileklerini sütünün artması ve bolluk içinde olması sözleriyle ifade ederler. Beddua ya da kötü dileklerin ifadesi de süt üzerinden yapılır (sütün kesilsin, sütsüz kalsın vb.) Bu dilekler çok acımasız kabul edilir. Geçmişte Somali’de yeni evlenen çiftlere dua edilirken (Wiil iyo Caano)”Bol süt ve erkek çocuk olsun” diye dua edilirdi. Somali’de erkek çocuk güç, süt de zenginlik anlamına gelmektedir. Modern Somalililer ise yeni evlenen çiftlere dua ederken (Wiil iyo Caano Gabar iyo Caano) “Bol süt ve erkek ve kız çocuk” olsun diye dua etmektedir.

4.7. SOMALİ’DE DEVELERİN HUKUKSAL KONULARDAKİ İŞLEVLERİ

Göçebelikte günlük yaşamın aktivitelerinden biri de misafirliktir. Misafirlik göçebelik yaşamında geçmişten gelen bir kanun gibidir. Her aile mutlaka misafir kabul eder ve misafir olur. Misafir kabul etmek son derece önemli bir konudur. Misafirlere karşı cömert olmak zorunludur. Eğer misafir iyi ağırlanmaz ise geleneksel normlara göre cezalandırılır. Bu cezalar bazen misafir olunan ailenin en iyi ulaşım devesini kendi elleriyle kesmesine ve aşiretten men edilmesine kadar çeşitli yaptırımlar barındırır. Bu o aile için son derece üzücü ve zor bir yaptırımdır. Aileler bu yaptırımlar var olduğu için misafirlerini iyi ağırlar. Gerçekten de göçebe hayatında misafirlere ayrı bir saygı ve önem verilir.

Genellikle göçebeler arasında, eylemin kasıtlı olarak ihmal veya kaza sonucu yapıp yapılmadığına bağlı olarak ölüm veya ağır yaralanmalar için önceden belirlenmiş cezası vardır. Kabile liderleri kurbanlara ödenecek tazminatı belirler. Develer, cinayet, kayıp bir göz, dişler, kırık kemikler ve benzeri için tazminat belirlemek için kullanılan tek hayvandır. Miktarın belirlenmesinde kurban ve saldırganın durumu ve sosyal statüsü göz önüne alınır. Bir insanın vücudunun çeşitli bölgeleri belirli sayıda deve karşılığında tarifelendirilmiştir. Kabile veya akraba üyeleri, tazminatı aynı veya nakdi eşdeğer olarak toplu olarak öderler.

Tablo 7: Somali’de Develerin Hukuksal Konularda İşlevleri

1.	Cezayı Ortaya Çıkaran Haller	Cezaya Karşılık Gelen Yetişkin Deve Sayısı
2.	Kasıtlı olarak bir insanın öldürülmesi	100
3.	Kazara bir insanın ölümüne sebep olmak	75
4.	Sosyal statüye sahip bir insanın öldürülmesi (kasıtlı-kazara)	200
5.	Misafir olan bir insanın öldürülmesi (kasıtlı-kazara)	200
6.	Boğuşurken erkeklerin cinsel organına zarar verilmesi	100
7.	Kişinin iki gözünün de işlevsiz hale getirilmesi veya zarar verilmesi	100
8.	Kişinin tek gözünün işlevsiz hale getirilmesi veya zarar verilmesi	50
9.	Bireyin tek dişinin, tek parmağının zarar görmesi	5
10.	Bireye tokat atmak	5
11.	Göçebelikte mazeretsiz misafirleri kabul etmemek veya iyi karşılamamak	1
12.	Kadınları haklı/haksız yere ağlatmak	1
13.	Başka birinin sözlüsü veya nişanlısı ile evlenmek	7-25

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Saha araştırmaları yapılırken görüşülen kişilerin çoğu, deve hastalığı vakalarına ve veterinerlik hizmetlerinin eksikliği ile ilgili sorunlara dikkat çekmişlerdir. Deve hastalıklarında ilaçların kullanımı ve tedavilerin ilkel yöntemlerle yapılıyor olması veterinerlik bilgisine ve modern tedavi yöntemlerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Verimli mera alanlarında su eksikliği, etnik çatışmalar, güvenlik sorunları ya da çeşitli baskılar gibi faktörlerin bazı mera alanlarının yetersiz kullanımına yol açtığı belirlenmiştir.

Göçebelerin deve üretimi ekonomik, sosyal, çevresel ve toplumsal cinsiyet ile ilgili konuları olumlu yönde etkileme potansiyeline sahiptir. Hem Somali hükümeti hem de uluslararası yardım kuruluşları develerin potansiyellerini tam olarak kullanmayı amaçlayan uygun

politikalar ortaya koymaları gerekir. Bu nedenle hem evde beslenen hayvanlara hem de göçebe sürülerine, üreme ve hayvan sağlığı hizmetlerinin yanı sıra yeni doğan yavru develerin beslenme, tuz ve mineral takviyesi, yavruların anne sütü alması (kolostrom) süreçlerinde uygulamalarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Matabaan, Beergadiid ve Coomaad göçebe merkezlerinde son yıllarda deve sütünün sağlık turizmine konu olduğu gözlenmektedir. Bu tür çevrelerde yeni yerleşmeler ortaya çıkmakta ya da yoğunlaşmaktadır. Devecilik faaliyetleri, özellikle sağlık sorunlarında deve sütünün taze olarak tüketilmesine dair dünyada yaygınlaşan inanışlar nedeniyle Somali’de ulusal ve uluslararası turizmin gelişmesine kaynaklık etmektedir. Somali’de devecilik faaliyetleri ile bağlantılı büyük bir turizm potansiyeli olduğunu; deveciliğin, büyük ölçüde kırsal yaşam ve ekonomiyi sahip Somali’nin kalkınmasına önemli katkılar sağlayabileceğini öngörmekteyiz.

Göçebe deveciliği benimseyen insanlar, develerle iç içe geçen toplumsal ve kültürel yaşamın bir parçası halindedirler. Somali’de uzun yıllar boyunca develer ve devecilik faaliyetlerinin toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanmasında ve hayatta kalma mücadelesinde önem taşıyan bir araç olmayı sürdüreceğini değerlendiriyoruz. Somali’nin kırsal bölgelerindeki göçebe insanların hayatlarını sürdürebilmesi büyük ölçüde develerin hayatta kalmasına, devecilik faaliyetlerinin sürdürülmesine bağlıdır.

Devecilik faaliyetlerinde temel yönetim modelleri, develerin ihtiyaçları kadar sosyal ve ekonomik faktörlerden de etkilenmektedir. Bu faktörler arasında sosyal organizasyon ve bundan kaynaklanan sosyal ilişkiler, sürünün bileşimi ve boyutu, aile büyüklüğü vb. faktörlerle de ilişkisi vardır. Devecilik faaliyetlerinin sağlamış olduğu çeşitli fonksiyonlar, toplumsal ilişkilerin kurulmasına ve barış ortamına zemin hazırlamaktadır.

Matabaan ilçesinde ve buraya bağlı deve göçebe merkezlerinde yapılan saha çalışmaları ve mülakatlarda, bu bölgelerde 2005 yılına kadar sığır varlığının olduğu anlaşılmıştır. Küresel ısınma ve tekrarlanan şiddetli kurak dönemleri bölgenin sığır varlığı tehdit etmeye başlamış; 2011 yılında ise yaşanan atmosferik kaynaklı hava olayının (El Nino) etkisiyle çok daha şiddetli bir kuraklık dalgası bu bölgelerdeki sığır varlığının tamamen kaybedilmesine sebep olmuştur. Bunun yanı sıra bu bölgede koyun yetiştiriciliğinin de günümüzde kuraklığın tehditi altında olduğunu açıkça belirlenmektedir. El Nino’nun periyodik (3-4 ve 7-9 yıl) olarak yaşanması ve oldukça yıkıcı etkileri nedeniyle; El Nino’nun yıkıcı etkilerinden korunmak için halkın eğitimi için çalışmalar yapılması acil bir zorunluluktur.

Somali devecilik kültürünün, UNESCO’nun somut olmayan kültürel miraslar listesine kaydedilmesi için belirlenen kriterleri yüksek düzeyde karşıladığı saptanmaktadır. Deveciliğin hem ulusal hem de uluslararası kurum/kuruluşlar tarafından kültürel miras olarak kaydedilmesi, deveciliğin sürdürülebilir bir ekonomik faaliyet olarak desteklenmesine, ulusal ölçekte bu kültürün dünya mirası olarak korunmasına ve gelecek nesillere sağlıklı bir şekilde aktarılmasına katkıda bulunacaktır. Bu konuda ulusal uluslararası yetkili kurumların (Somali Eğitim ve Kültür Bakanlığı, Tarım ve Mera Alanları Yönetimi Bakanlığı, UNESCO ve BM) koordinasyon içinde faaliyet yürütmeleri son derece önemli görünmektedir.

KAYNAKLAR

- Abokor, A. A. (1986). Suugaanta Geela, Appala: Scandinavian Institute Of African Studies.
- Bourzat, D&Wilson, R.T. (1987). Research on the dromedary in Africa, International Centre for Livestock in Africa, 6(2), 383-389.
- ÇALIŞKAN, V. (2016). Bir Dünya Kültür Mirası: Anadolu Devecilik Kültürü Ve Deve Güreşleri, Ankara: İncirliova Belediyesi.
- Elmi, A. A. (1991). Commission on Nomadic Peoples: Livestock Production in Somalia with special Emphasis on Camels, Nomadic Peoples, 29, pp. 87-103.
- Gülsöken, S. (2010). Ayırın Develeri, İstanbul: Ege Yayınları.
- Muchiri P., W. (2007). Climate of Somalia. FAO-SWALIM Technical Report No. W-01. FAO-SWALIM: Nairobi, Kenya, 1-73.
- Population Estimation Survey 2014 (For The 18 Fre-War Regions of Somalia) . <https://somalia.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Population-Estimation-Survey-of-Somalia-PESS-2013-2014.pdf> (05.05.2019)
- Somaliya Wasaaradda Waxbarashada. (1971). Buuga Juquraafiga Dugsiga Hoose,Mugdisho: Madbacada Qaranka.
- Somaliya Wasaarada Waxbarashada. (1972).Buuga Taariikhdda Somalia Dugsiga Hoose, Mugdisho: Madbacada Qaranka.
- Somaliya Wasaaradda Waxbarashada. (1975). Buuga Juquraafiga Fasalka Saddexaad,Mugdisho: Madbacada Qaranka.
- Somaliya Wasaaradda Waxbarashada. (1975). Buuga Juquraafiga Fasalka Afaraad,Mugdisho: Madbacada Qaranka.
- Somaliya Wasaarada Waxbarashada. (1981).Manaafadka Xoolaha,Mugdisho : Madbacada Qaranka,
- Somaliya Wasaarada Waxbarashada.(1985).Buuga Juquraafiga Fasalka Saddexaad , Mugdisho: Madbacada Qaranka,
- United Nations Food and Agriculture Organization. (2014). http://www.fao.org/nr/water/aquastat/countries_regions/SOM/ (06.07.2019).
- United Nations Food and Agriculture Organization. 2014. <http://www.fao.org/news/story/en/item/283777/icode/> (06.07.2019).